

**ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΑΡΧΑΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
3 ΙΟΥΝΙΟΥ 2026**

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

- A1** α. 1. Σωστό, 2. Λάθος
- β. i. «τα ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς, τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς».
- ii. “τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν”
- B1.** Στην παρούσα ενότητα ο Αριστοτέλης εισάγει ένα νέο επιχειρήμα για να ενισχύσει την τεκμηρίωση της άποψης που διατύπωσε στην προηγούμενη ενότητα, ότι δηλαδή οι δίκαιοι γίνονται δίκαιοι πράττοντας μόνο δίκαιες πράξεις. Όμοια και οι σώφρονες και οι ανδρείοι. Με άλλα λόγια γίνεται κανείς ηθικός μόνο όταν πράττει ηθικά. Το επιχειρήμα το αντλεί από την πολιτική και εισάγεται με τον προσθετικό «και» («και τό γινόμενον») και αφορά το έργο των νομοθετών. Βασικός στόχος και επιδίωξη τους είναι να καταστήσουν τους πολίτες καλούς και αγαθούς, δηλαδή να αποκτήσουν την ηθική αρετή μέσω του εθισμού σε ανάλογες πράξεις και συμπεριφορές («οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς, ...»). Αναλυτικότερα, *αν οι ηθικές αρετές ήταν ἐμφυτες, θα ήταν άτοπο οι νομοθέτες να προσπαθούν κάνουν τους πολίτες καλούς, αφού ὅλοι θα γεννιόντουσαν με ἢ χωρίς αυτές και οποιαδήποτε προσπάθεια δε θα μπορούσε να μεταβάλλει αυτά τα χαρακτηριστικά. Έτσι αποδεικνύεται αφενός ότι οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως και αφετέρου ότι αυτές δεν αποκτώνται αλλιώς παρά μόνο με τη διαρκή άσκηση και την επανάληψη ηθικών πράξεων.*

Σύμφωνα με το κείμενο, κάθε αρετή και κάθε τέχνη γεννιέται και φθερίζεται από τα ίδια ακριβώς πράγματα και μέσω των ίδιων διαδικασιών («*Ἐτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθερίζεται, ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη*»). Η διαφοροποίηση μεταξύ της γέννησης (δημιουργίας κάτι καλού) και της φθοράς (δημιουργίας κάτι φάυλου) εξαρτάται από την ποιότητα της πράξης και της συνήθειας. Τα ρήματα «γίνεται - φθερίζεται» μας παραπέμπουν στο θεμελιώδες αντιθετικό ζεύγος της φιλοσοφικής σκέψης «γένεσις - φθορά». *Για τον Αριστοτέλη, αυτή ήταν μια φυσική διαδικασία μονόδρομη: γένεση -> αύξηση -> τελείωση -> παρακμή -> φθορά. Αυτή, λοιπόν, η διαδικασία ακολουθείται και στις ηθικές αρετές. Κάθε αρετή για τους ίδιους λόγους και χρησιμοποιώντας τα ίδια μέσα γεννιέται και με την καλή εξάσκηση κατακτιέται, ενώ με την κακή εξάσκηση χάνεται.*

Αντίστοιχα συμβαίνει και στις τέχνες. Θα γίνουμε καλοί οικοδόμοι, όχι αν οικοδομούμε συνεχώς, αλλά μόνο αν εξασκηθούμε στο σωστό χτίσιμο και καλοί κιθαριστές, όχι αν παίζουμε συνεχώς κιθάρα, αλλά μόνο αν εξασκηθούμε στο σωστό παίξιμο της κιθάρας. **Η γέννηση λοιπόν και η ανάπτυξη** μιας τέχνης ή αρετής προκύπτει από την **ορθή και καλή άσκηση** μιας δραστηριότητας ενώ η **φθορά** προκύπτει από την **κακή άσκηση** της ίδιας δραστηριότητας.

Η ενότητα κλείνει με την επισήμανση του Αριστοτέλη ότι για την καλλιέργεια της ηθικής αρετής απαραίτητη κρίνεται η συμβολή του διδάσκοντος και της διδασκαλίας, της εκπαίδευσης γενικότερα. («εί γάρ μη οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος, ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί.»). Ο δάσκαλος θα διδάξει τους κανόνες της αρετής, τους τρόπους εφαρμογής αυτών και θα εκπαιδεύσει στην ορθή άσκηση. Ο δάσκαλος είναι αυτός που θα παρακολουθεί και θα καθοδηγεί τους ανθρώπους στο σωστό εθισμό. Το ίδιο απαραίτητος είναι ο δάσκαλος και στις τέχνες, διότι αυτός θα διδάξει τον ασκούμενο σε μια τέχνη τους κανόνες της και το σωστό τρόπο εφαρμογής τους. Αυτός ακριβώς είναι και ο ρόλος του νομοθέτη στην πόλη : αποτελεί το δάσκαλο των πολιτών, ο οποίος χρησιμοποιώντας τα σωστά μέσα, δηλαδή τους σωστούς νόμους, θα διδάξει τους πολίτες τι είναι δίκαιο και τι άδικο, θα ορίσει τους κανόνες της δίκαιης και ηθικής συμπεριφοράς μέσα στην πόλη και θα τους οδηγήσει στην κατάκτηση των ηθικών αρετών και, άρα, στην ευδαιμονία. Επομένως, καταλήγουμε και πάλι στο συμπέρασμα ότι οι ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτες, αφού στην αντίθετη περίπτωση ο ρόλος του δασκάλου θα ήταν μάταιος. Αντίθετα, οι ηθικές αρετές κατακτώνται με τη σωστή άσκηση, με τη διαρκή επανάληψη ηθικών πράξεων.

B2. Η συμπεριφορά και οι επιλογές του ατόμου στα πεδία της ανθρώπινης πράξης, όπως παρουσιάζονται τόσο στο απόσπασμα του Αριστοτέλη όσο και στο παράλληλο κείμενο, επικεντρώνονται στον **κοινωνικό χαρακτήρα της αρετής** και στην ιδέα ότι η ηθική υπόσταση του ατόμου διαμορφώνεται μέσα από τις σχέσεις του με τους άλλους.

Στο απόσπασμα από τα *Ηθικά Νικομάχεια*, ο Αριστοτέλης τονίζει ότι οι αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως, αλλά αποκτώνται μέσω της εξάσκησης («**πράττοντες**»). Το πεδίο της ανθρώπινης δράσης είναι οι «**συναλλαγές**» (συναλλάγματα), δηλαδή οι καθημερινές κοινωνικές επαφές και συναναστροφές με τους άλλους ανθρώπους. Η ποιότητα των επιλογών του ατόμου μέσα σε αυτές τις συναλλαγές είναι καθοριστική. Από τον τρόπο που επιλέγουμε να συμπεριφερθούμε, «γινόμαστε» (γινόμεθα) είτε δίκαιοι είτε άδικοι. Η ηθική ποιότητα, επομένως, είναι το αποτέλεσμα επαναλαμβανόμενων πράξεων και συνηθειών (έθος) στο κοινωνικό περιβάλλον.

Το παράλληλο κείμενο συμπληρώνει και επεκτείνει την αριστοτελική σκέψη, ορίζοντας τη δικαιοσύνη όχι μόνο ως τήρηση κανόνων αλλά ως κοινωνική αλληλεγγύη και επιείκεια. Η συμπεριφορά του ατόμου οφείλει να διαπνέεται από «φιλόλληλο και κοινωνικό χαρακτήρα». Η δικαιοσύνη εδώ απαιτεί μια ενεργητική επιλογή: την κατανόηση της οπτικής του «άλλου» και, όπου είναι απαραίτητο, τη στήριξή του. Οι επιλογές του ατόμου δεν είναι απλώς ιδιωτικές, αλλά αποτελούν εκπλήρωση ενός κοινωνικού χρέους, όπως αυτό επιτάσσεται και από το Σύνταγμα.

Ενώ ο Αριστοτέλης μιλά γενικά για «συναλλάγματα», το παράλληλο κείμενο εξειδικεύει τα πεδία της ανθρώπινης πράξης σε κάθε πιθανή μορφή σχέσης: Προσωπικές, επαγγελματικές και ακαδημαϊκές σχέσεις, σχέσεις ιεραρχίας (προς υφισταμένους ή προϊσταμένους), πολιτικές, διακρατικές, διεθνείς και διαπολιτισμικές σχέσεις.

Και τα δύο κείμενα συμφωνούν ότι η ηθική του ατόμου κρίνεται στην πράξη και συγκεκριμένα στην **κοινωνοκεντρική συμπεριφορά** (προς τους άλλους). Ο **Αριστοτέλης** εστιάζει στον μηχανισμό (πράξη → συνήθεια → διαμόρφωση χαρακτήρα ως δίκαιου ή άδικου). Το **παράλληλο κείμενο** εστιάζει στο περιεχόμενο και το εύρος αυτής της πράξης, προβάλλοντας την **επιείκεια** και την **αλληλεγγύη** ως τις κορυφαίες εκδηλώσεις της δίκαιης συμπεριφοράς σε όλα τα επίπεδα της σύγχρονης κοινωνικής και διεθνούς ζωής

B3. Λάθος, Λάθος, Σωστό, Σωστό, Λάθος

B4. τὸ γινόμενον, νομοθέτου, δεῖ, σώφρονες, ἀναστρέφεσθαι

Γ. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γ1. Ποιος, λοιπόν, αν έτσι έχουν τα πράγματα /υπό αυτές τις συνθήκες, θα τολμούσε να προβεί σε τέτοια ενέργεια; Νομίζω / Μου φαίνεται, μάλιστα, ότι είναι παράδοξο εσείς, που η πόλη σας έχει διαχρονικά επιφορτίσει με την ευθύνη για τα ιερά ελαιόδεντρα που έχετε προσταχθεί από την πόλη να φροντίζετε διαχρονικά τα ιερά ελαιόδεντρα, ούτε να μου έχετε επιβάλει ποτέ έως τώρα πρόστιμο, γιατί τάχα καλλιέργησα τον χώρο γύρω απ' αυτές, ούτε να με έχετε παραπέμψει στο δικαστήριο, γιατί (τάχα) απομάκρυνα κάποια, και / ενώ αυτός, που ούτε καλλιεργεί κάπου κοντά, ούτε είχε οριστεί υπεύθυνος, ούτε είναι σε ηλικία, ώστε να γνωρίζει για τέτοια ζητήματα, να με μηνύσει / υποβάλει γραπτή καταγγελία εναντίον μου, γιατί απομάκρυνα, υποτίθεται (αυτό που είναι), ιερό ελαιόδεντρο.

Γ2. Ο ομιλητής υποστηρίζει την αθωότητά του σχετικά με την κοπή της ιερής ελιάς με διάφορα επιχειρήματα. Αρχικά, επισημαίνει ότι, αν είχε σκοπό να παρανομήσει, θα το έκανε την περίοδο που κυβερνούσαν την πόλη οι Τριάκοντα τύραννοι, αφού τότε οι πολίτες είχαν ευκαιρίες να προβούν σε παρανομίες (*τῷ βουλομένῳ τότε μᾶλλον ἐξὸν ἀδικεῖν ἢ νυνί*) και να παραμείνουν ατιμώρητοι. Ακόμα και τότε, τονίζει, ενώ είχε τη δυνατότητα, δεν διέπραξε ούτε το αδίκημα της κοπής της ιερής ελιάς ούτε κάποιο άλλο αδίκημα (*ἐγὼ τοίνυν οὐδ' ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ οὔτε τοιοῦτο οὔτε ἄλλο οὐδὲν*

κακὸν ποιήσας φανήσομαι). Επιπλέον, ισχυρίζεται ὅτι δεν θα απομάκρυνε ποτέ το ιερὸ δέντρο ἀπὸ το χωράφι, καθὼς γνωρίζει ὅτι αὐτοὶ που εἶναι επιφορτισμένοι με τὴν υποχρέωση νὰ το φυλοῦν βρίσκονται σε κατάσταση συνεχοῦς επαγροῦνησης (*ὄμων οὕτως ἐπιμελομένων ἐκ τούτου τὴν μοριάν*). Μάλιστα, θεωρεῖ ἀδιανόητο τὸ νὰ επιχειρήσει νὰ απομακρύνει τὸ ιερὸ ελαιόδεντρο ἀπὸ ἓνα χωράφι στο ὁποῖο δεν υπήρχε κανένα ἄλλο δέντρο, παρά μόνο ἓνας κορμὸς ιεροῦ ελαιόδεντρου (*ἐν ᾧ δένδρον μὲν οὐδὲ ἐν ἐστὶ, μιᾶς δὲ ἐλάας σηκός*), ἀφοῦ θα τὸν ἐβλεπον ὅλοι, ἰδίως ἀπὸ τὴ στιγμὴ που τὸ χωράφι αὐτὸ περιβάλλεται περιμετρικὰ ἀπὸ δρόμο, γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖο κατοικοῦν καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς γείτονες, δεν ἔχει περίφραξη καὶ εἶναι ορατὸ ἀπὸ παντοῦ (*κυκλόθεν δὲ ὁδὸς περιέχει, ἀμφοτέρωθεν δὲ γείτονες περιοικοῦσιν, ἄερκτον δὲ καὶ πανταχόθεν κάτοπτὸν ἐστίν*). Τέλος, ἐπισημαίνει ὅτι θεωρεῖ παράδοξο νὰ μὴν τοῦ ἔχει ἐπιβληθεῖ οἰοιοδήποτε πρόστιμο ἀπὸ τοὺς ἄνδρες στοὺς ὁποῖους ἡ πόλη ἔχει ἀναθέσει τὴν εὐθύνη τῆς προστασίας τῶν ιερῶν ελαιόδεντρων, γιατί καλλιέργησε τὸν χώρο γύρω ἀπὸ αὐτὲς, ἢ νὰ μὴν ἔχει παραπεμφθεῖ στο δικαστήριον, γιατί ἐκλεψε κάποιον ιερὸ δέντρο (*ὕμᾶς μὲν, οἷς ὑπὸ τῆς πόλεως τὸν ἅπαντα χρόνον προστέτακται τῶν μοριῶν ἐλαῶν ἐπιμέλεσθαι, μὴθ' ὡς ἐπεργαζόμενον πόποτε ζημιῶσαί με μὴθ' ὡς ἀφανίσαντα εἰς κίνδυνον καταστήσαι*), καὶ νὰ ἔχει υποβάλει μὴνυση ἐναντίον τοῦ ο κατήγορος, που οὔτε ἔχει κάποια κοντινὴ καλλιέργεια, οὔτε εἶχε οριστεῖ ἀπεύθυνος ἀπὸ τὴν Πολιτεία γιὰ τὴν ἐπίβλεψη τῶν δέντρων, οὔτε εἶναι σε κατάλληλη ηλικία, ὥστε νὰ γνωρίζει τέτοια ζητήματα (*τούτον δ' ὅς οὔτε γεωργῶν ἐγγὺς τυγχάνει οὔτ' ἐπιμελητῆς ἡρημένος οὔθ' ἡλικίαν ἔχων εἰδέναι περὶ τῶν τοιούτων, ἀπογράψαι με ἐκ τῆς γῆς μοριάν ἀφανίζειν*).

- Γ3. α. τούτους δ' οἱ οὔτε γεωργῶντες ἐγγὺς τυγχάνουσιν οὔτ' ἐπιμεληταὶ ἡρημένοι
- Γ3. β. διαβεβλημένος: διαβλήθητι
ἀφανίζειν: ἀφανιεῖν
φησιν: φαίη
περιοικοῦσι: περιφκοῦν
- Γ4. α. οὔσης: ἐπιρρηματικὴ χρονικὴ μετοχὴ που δηλώνει τὸ σύγχρονο, ἔχει ὡς υποκείμενο τῆς τὸ ουσιαστικὸ δημοκρατίας καὶ εἶναι ἀπόλυτη (γενικὴ ἀπόλυτη), λειτουργεῖ ὡς ἐπιρρηματικὸς προσδιορισμὸς τοῦ χρόνου στο ἀπαρέμφατο παρανομεῖν
ἀδικεῖν: υποκείμενο στο ἀπρόσωπο ρῆμα ἐξῆν, τελικὸ ἀπαρέμφατο ἀναγκαστικὴ ἑτεροπρὸσώπια
ἐμαυτῷ: δοτικὴ ἀντικειμενικὴ ὡς ἑτερόπτωτος ονοματικὸς προσδιορισμὸς στο κακονούστατος
ἐλαῶν: ἀντικείμενο στο ἀπαρέμφατο ἐπιμελεῖσθαι
ὡς ἀφανίσαντα: ἐπιρρηματικὴ αιτιολογικὴ μετοχὴ που δηλώνει υποκειμενικὴ αιτιολογία, ἔχει ὡς υποκείμενο τῆς τὸ <με> καὶ εἶναι συνημμένη, λειτουργεῖ ὡς ἐπιρρηματικὸς προσδιορισμὸς τῆς αἰτίας στο ἀπαρέμφατο ζημιῶσαί
ἐπιμελητῆς: κατηγορούμενο στο υποκείμενο ὅς μέσω τῆς μετοχῆς ἡρημένος που παράγεται ἀπὸ συνδετικὸ ρῆμα
- β. «*Πῶς δ' ἂν, εἰ μὴ πάντων ἀνθρώπων ἐμαυτῷ κακονούστατος ἦν, ὄμων οὕτως ἐπιμελουμένων ἐκ τούτου τὴν μοριάν ἀφανίζειν ἐπεχείρησα τοῦ χωρίου*»:
 Ὁ υποθετικὸς λόγος τοῦ ἀποσπάσματος ἔχει ὡς υπόθεση τὴ δευτερεύουσα υποθετικὴ πρόταση *εἰ μὴ πάντων ἀνθρώπων ἐμαυτῷ κακονούστατος ἦν*, καὶ ὡς

απόδοση την πρόταση *Πῶς δ' ἂν ὁμῶν οὕτως ἐπιμελουμένων ἐκ τούτου τὴν μορίαν ἀφανίζειν ἐπεχείρησα τοῦ χωρίου*. Ἡ υπόθεση εἰσάγεται με *εἰ* και εκφέρεται με οριστική ιστορικού χρόνου (*ἦν*), ενώ η απόδοση εκφέρεται με δυνητική οριστική (*ἂν ἐπεχείρησα*). Επομένως σχηματίζεται απλός υποθετικός λόγος που δηλώνει το μη πραγματικό. Για να δηλωθεῖ το προσδοκώμενο θα πρέπει να γίνουν οι εξής αλλαγές: *Πῶς δ', ἔάν μὴ πάντων ἀνθρώπων ἐμαυτῷ κακονούστατος ᾧ, ὁμῶν οὕτως ἐπιμελουμένων ἐκ τούτου τὴν μορίαν ἀφανίζειν ἐπιχειρήσω τοῦ χωρίου*.

ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ
ΧΑΝΙΑ
ΔΙΑΚΡΙΣΙΜΟ